

ГРИГОРЧУК М. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
державно-правових дисциплін
(Університет економіки та права
«КРОК»)

УДК 340.1 – 340.13

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-5-1-3>

**ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЯК ОЦІНОЧНА КАТЕГОРІЯ
В ПІДХОДАХ ДО РОЗУМІННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТІВ
ЗАХИСТУ ПРАВ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН**

У статті подано визначення поняття «правова характеристика» шляхом застосування аксіоматичного методу наукового дослідження. На основі поширення логічного обсягу категорії «адміністративно-правовий статус суб'єктів захисту прав і законних інтересів» на учасників із боку захисту в господарському процесі виведено оціночні підходи до їх повномірному праворозуміння та подальшого дослідження у напрямі поновлення порушеного суб'єктивного права.

З огляду на широкий теоретико-прикладний доробок вчених у галузі права обрано шляхи вирізнення поняття «правова характеристика» з-поміж інших категорій, навіть семантично дотичних до тих елементів, які формують ключове поняття цієї статті.

Запорукою коректних вихідних положень при застосуванні до апробованих методів наукового дослідження стало посилення до безальтернативних суджень, які формують цілісний категоріально-понятійний апарат юриспруденції.

Автор обґрунтовано посилається на всебічно досліджене різними галузями правової науки поняття «адміністративно-правовий статус», чітко окреслює крайні межі дефініційного процесу, в результаті чого приходить до визнання поняття «правова характеристика»

У статті приділено значну увагу теоретико-правовій оцінці загальнозживаних категорій, які формують загальне нормативно-правове поле спеціального дослідження з урахуванням характерних особливостей окремих галузей права. На це час пріоритетним обрано господарське право і господарський процес як теоретико-прикладну базу формування визначення категорії «правова характеристика».

Якісну сторону висновків, виведених у цій статті, забезпечує проаналізований і критично оцінений широкоспектральний міжгалузевий науковий матеріал.

Напрацьовані висновки й узагальнення кладуть чіткі межі у праворозумінні категорій «адміністративно-правовий статус» і «правова характеристика».

Ключові слова: *правова характеристика, адміністративно-правовий статус, суб'єкт захисту прав, господарський суд, господарський спір.*

The article defines the concept of “legal characteristic” by applying the axiomatic method of scientific research. Based on the extension of the logical scope of the category “administrative and legal status of the subjects of protection of rights and legitimate interests” to participants from the protection in the economic process, evaluation approaches to their full legal understanding and further research in the direction of restoration of the violated subjective law are deduced.

Based on the broad theoretical and applied work of scholars in the field of law, the ways of distinguishing the concept of “legal characteristic” from other categories, even semantically relevant to those elements that form the key concept of this article, are chosen.

The key to the correct starting points when applying to the tested methods of scientific research was the reference to non-alternative judgments that form a coherent categorical and conceptual apparatus of jurisprudence.

The author rightly refers to the concept of “administrative and legal status”, which has been thoroughly researched by various branches of legal science, which clearly defines the extreme limits of the definition process, which leads to the recognition of the concept of “legal characteristic”.

The article pays considerable attention to the theoretical and legal evaluation of the commonly used categories that form the general regulatory field of a special study, taking into account the specific features of particular branches of law. At this time, priority is given to economic law and the economic process as a theoretical and applied basis for the formation of the definition of the category “legal characteristic”.

The qualitative side of the conclusions drawn in this article is provided by the wide-ranging cross-sectoral scientific material analyzed and critically evaluated.

The conclusions drawn and the generalizations place clear boundaries in the legal understanding of the categories “administrative-legal status” and “legal characteristic”.

Key words: *legal characteristic, administrative and legal status, subject of protection of rights, economic court, economic dispute.*

Вступ. Ведучи наукову дискусію щодо процесуального розподілу повноважень у судовому господарському спорі, необхідно проаналізувати права і обов'язки учасників, на яких покладаються функції захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання.

З метою компетентного визначення їх місця і ролі в господарському процесі необхідно надати їх правову характеристику. Це завдання пропонується вирішувати з огляду на сутність поняття «правова характеристика суб'єктів захисту законних прав і охоронюваних законом суб'єктів господарювання в господарському суді», яке запропоновано для розуміння як узагальнюючу теоретико-прикладну категорію щодо визначення ролі учасників господарського процесу зі сторони захисту прав і законних інтересів сторін спору.

До проблем, пов'язаних із дослідженням правової характеристики і праворозумінням адміністративно-правового статусу органів захисту прав і законних інтересів учасників правовідносин, у тому числі й господарських, долучались Ю.С. Шемшученко, А.М. Колодій, Г.Н. Стоякін, Ф.О. Стефанчук, О.В. Батанов, В.В. Кравченко, М.В. Підмогильний, П.Д. Біленчук, Н.С. Малейн, Д.В. Задохайло, О.Ф. Скакун, І.А. Балюк, Р.І. Шабанов, В.Д. Чернадчук, Я.В. Журавель та багато інших.

Постановка завдання. Незважаючи на численні наукові дослідження щодо ролі і значення суб'єктів захисту прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання у господарському суді, на цей час залишається дискусійним питання їх індивідуалізованої правової характеристики. Крім того, в науці господарського права, як і в інших правових науках, відсутнє загальне визначення поняття «правова характеристика», що не дає змоги достатньо аргументовано обрати коректні вихідні положення для дослідження проблем, пов'язаних з їх призначенням як регуляторів господарських процесів у суспільстві. Саме з цієї причини складно повною мірою професійно вести дискусію про роль і значення будь-якого учасника господарського процесу, не маючи достеменного, процесуально обрамленого знання про його статусні характерні особливості. Тому виникає нагальна необхідність ґрунтовно дослідити цю надзвичайно важливу і функціональну категорію, якою є правова характеристика суб'єкта захисту прав. Наше поле наукового інтересу скероване на визна-

чення правової характеристики суб'єктів захисту прав і законних інтересів учасників сфери господарювання, але не обмежується нею в розумінні поширення загальних і універсальних індивідуальних характеристик на представників інших галузей права.

Результати дослідження. Реалізуючи своє конституційне право на працю, учасники економічних правовідносин потребують перебувати в середовищі, де не тільки декларується їх право на захист прав та законних інтересів, а є реальна змога в будь-який час ініціювати запровадження як превентивних, так і поновлюючих заходів щодо недопущення порушень іншими учасниками нормативно встановлених правил провадження підприємницької діяльності.

Згідно з положеннями Конституції, Україна – правова держава, в якій права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість її діяльності. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

З огляду на процесуальну схему визначених законом повноважень у судовому господарському спорі необхідно охарактеризувати кожного з учасників, на яких покладаються функції захисту законних прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання. Господарський процесуальний кодекс наділяє такими повноваженнями органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб, які можуть звертатися до суду в інтересах інших осіб, державних чи суспільних інтересах та брати участь у цих справах (ч. 1 ст. 53 ГПК) [2].

В обранні підходів до процесу надання правової характеристики суб'єктів захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання як теоретико-оціночної категорії ми пропонуємо послуговуватися дієвими інструментами правового аналізу, а саме звернутися до аксіоматичного методу наукового дослідження. Завдяки застосуванню безальтернативних суджень, що визнані аксіомами у сфері юриспруденції, отримаємо коректні вихідні положення щодо розуміння сутності правових явищ, які закладено в основі функціонування правової системи загалом. Обрання цього та інших узагальнюючих методів наукового дослідження сприятимуть достатньо повному їх об'єднанню в одну теоретико-практичну конструкцію з прив'язкою до дослідженого й міжгалузево апробованого поняття «адміністративно-правовий статус» на основі притаманних йому індивідуальних ознак.

Застосування аксіоматичного методу під час логіко-правового порівняння обсягів понять «правова характеристика» і «адміністративно-правовий статус» породжує низку суджень, які засвідчують коректну постановку цього завдання, що ґрунтується на найбільш повному узагальненні, якими виступають ключові елементи цих понять.

Можна певною мірою стверджувати, що вихідні положення, з яких виводиться дефініція категорії «адміністративно-правовий статус», достатньою мірою забезпечуватимуть вирішення завдання щодо окреслення крайніх семантико-юридичних меж для визначення поняття «правова характеристика».

Отже, беручи на себе місію щодо подання дефініції поняття «правова характеристика», вважаємо, що першочергово необхідно навести тлумачення тих термінів, які формують досліджуване нами юридичне явище в найбільш широкому обсязі. На наш погляд, такими фундаментальними категоріями виступають терміни «право» і «характеристика». З огляду на значну кількість визначень цих понять пропонується обрати за орієнтири їх найбільш поширені тлумачення.

Згідно з Академічним тлумачним словником української мови, «право» є полісемічним терміном і застосовується залежно до обсягу закладеного в ньому рівня предметності чи науковості. Так, право – це:

- законодавство; здійснювана державою форма законодавства;
- залежна від соціального устрою країни система встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки, що виражають волю пануючого класу (в експлуататорському суспільстві) або всього народу (в соціалістичному суспільстві);
- зумовлена певними обставинами підстава, здатність, змога робити, чинити що-небудь, користуватися чим-небудь;

- наука, що займається юриспруденцією;
- правознавство; суд [3].

На думку Ю.С. Шемшученка, право – це не проста сукупність правових норм, а сукупність, побудована на засадах системи. Цій системі об'єктивно властиві, з одного боку, єдність та узгодженість, а з другого – поділ (диференціація) на порівняно самостійні структурні елементи – норми права, правові інститути, галузі права тощо [4].

Повторне звернення до Академічного тлумачного словника української мови подає пояснення терміна «характеристика», підкреслюючи його давньогрецьке коріння: він означає «відмінний, такий що відрізняється», опис, визначення істотних, характерних особливостей, ознак кого-, чого-небудь [5].

Отже, надаючи пояснення правовим явищам і суб'єктам, які, згідно з їх статусом, входять до конкретної галузі права, необхідно визначити якнайбільше число ознак, які відрізняють досліджувані об'єкти. Така необхідність породжується матеріально-процесуальними рамками тієї галузі права, де здійснює діяльність окремо обраний суб'єкт захисту прав.

На основі аналізу оприлюдненого теоретико-правового масиву досліджень на напрямках правового оцінювання делегованого державою статусу захисника прав суб'єктів господарювання необхідно зазначити, що під час вивчення будь-якого юридичного явища науковці і практики обходять увагою саму дефініцію поняття «правова характеристика», безпідставно дистанціюючись від спроб його офіційного визначення, що вкрай негативно позначається на якісній стороні проведених наукових досліджень. У науковій юридичній літературі зустрічається значна кількість поданих матеріалів, які охоплюються узагальненою назвою із заявленою метою – дати правову характеристику конкретних правових явищ чи суб'єктів. Проте практично кожне представлене дослідження чи проведений аналіз можна піддавати обґрунтованій критиці з однієї причини – через відсутність вихідних положень, завдяки яким може бути кваліфіковано і повно надана правова характеристика досліджуваної наукової проблеми.

У контексті сказаного актуальною видається точка зору О.А. Кузнецової, яка звертає увагу на недопустимість пояснення правових явищ через самих себе, тобто перебувають із ними в одному синонімічному ряді і мають приблизно однаковий обсяг поняття.

Так, даючи наукове тлумачення поняттю «засада», науковець зазначає, що досліджуване поняття визначається з допомогою синонімів. Ніхто не заперечує важливість використання мовних конструкцій, але при цьому стає неможливим пояснити сутність терміна тільки через його переклад, інакше кажучи, визначити «те саме через те саме» [6, с. 14].

Продовжуючи цю тему, необхідно зазначити, що, здійснюючи правовий аналіз тих чи інших юридичних явищ, науковець чинить спробу аргументовано висловити свою точку зору на визначену проблему чи напрям дослідження. Такий підхід є повністю виправданим з огляду на свободу наукової думки, а отже, дослідник має право на обрання засадничих вихідних положень для підтвердження своїх висновків. Тому було б доцільно висловити авторське розуміння поняття «правова характеристика», і вже з цих позицій представляти виведені та в належний спосіб обґрунтовані узагальнення на обрану тему наукового дослідження.

Не викличе суперечливих думок судження, що вдаватися до описування, аналізу, визначати спільні й відмінні характерні особливості когось чи чогось не може сприйматися повністю коректним і компетентним без окреслення межових знаків досліджуваних явищ. Така позиція повною мірою екстраполюється на виокремлення основних положень, які виступають підґрунтям для визначення базових елементів формування позиції, від якої розпочинається процес дослідження. Іншими словами, ця ситуація пояснюється тим, що неможливо повно і правильно описати явище, не маючи понятійного обмеження обсягу якісного і функціонального його наповнення системоутворюючими елементами. У цьому конкретному випадку завдання дослідника, який намагається подати правову характеристику будь-якого юридичного явища, інституту чи суб'єкта, непомірно ускладнюється через відсутність самого визначення поняття «правова характеристика».

З іншого боку, якщо не обмежувати поле дослідження суб'єктивним розумінням цієї категорії, то цілком виправданим буде рішення вдатися до запозичення тих варіантів рішень, які достатньо апробовані у процесі вивчення й аналізу поняття «адміністративно-правовий статус».

І.В. Єршова говорить, що підприємці мають право відстоювати свої права шляхом використання механізму конституційно-правового захисту [7, с. 295].

Дослуховуючись до думки науковця, можна провести умовний поділ механізму захисту на конституційний і правовий, що, на нашу думку, є доволі обґрунтованим із позицій фундаментального розуміння конституційних гарантій захисту суб'єктивного права шляхом забезпечення функціонування всіх галузей права.

На думку Д.М. Притики, господарсько-судова форма захисту суб'єктивних прав, незважаючи на схожість із загальносудовою формою захисту цивільних прав, істотно відрізняється від останньої: встановлена законом для господарського суду форма діяльності найбільш пристосована для розгляду і вирішення господарських спорів, повною мірою враховуючи вплив господарського суду на економіку України [8, с. 26].

С.Ю. Возгрін вважає, що конституційний лад будь-якої країни зберігає непорушність і належним чином функціонує й розвивається лише тоді, коли має надійні відповідні гарантії (нормативно-правові, організаційно-правові та ін.), а також суб'єкти, які охороняють та захищають конституційний лад. Вони передбачаються зазвичай конституціями і законами. Природно, що й Конституція України передбачила й закріпила цілісну систему гарантій конституційного ладу, а також низку суб'єктів його охорони та захисту. Найбільш важливими серед них є народ України, Конституція України і закони України, Україна, як держава загалом, Збройні сили України, Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, інші органи виконавчої влади України, Конституційний Суд України, суди загальної юрисдикції, прокуратура України, політичні партії і громадські організації, засоби масової інформації, територіальні громади і органи місцевого самоврядування, міжнародні організації та інші [9].

О.В. Марцеляк, досліджуючи інститут омбудсмена, вказує, що найбільш прийнятним є підхід, за якого поняття «забезпечення прав і свобод» охоплює здійснення певних дій, спрямованих на: а) вдосконалення національного законодавства країни і узгодження його з міжнародними стандартами в галузі прав людини; б) реалізацію громадянами своїх прав і свобод; в) охорону прав і свобод людини та громадянина; г) захист прав і свобод людини та громадянина [10, с. 36].

Дослухаючись думки вченого, ми знаходимо споріднені точки дотику наведених положень щодо напрямів діяльності управнених суб'єктів захисту прав і свобод, які достатньо повно вкладаються в досліджуване нами поняття правової характеристики. Такими елементами схожості виступає охорона прав і свобод людини шляхом удосконалення національного законодавства України для забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини і громадянина, яке ми обґрунтовано поширюємо на учасників сфери господарювання.

Розглядаючи сутність органів захисту прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання, необхідно зазначити, що в сучасних економічних реаліях на них покладаються надскладні завдання. Означене обґрунтовується змінами в системі судового устрою України, а також перманентними люстраційними процесами, які повномасштабно охопили як судівський корпус, так і органи державної влади [11, с. 95].

Отже, на наше переконання, правова характеристика органів захисту прав учасників господарських відносин логічно витікає із сутності і внутрішнього змісту основоположних елементів конституційного правопорядку. Узагальнене розуміння державно-владної компетенції органів захисту прав суб'єктів господарювання має обов'язково враховувати ті специфічні ознаки, якими їх наділено для врегулювання спірних питань згідно з наданими повноваженнями. При цьому сам адміністративно-правовий статус учасників спору має опосередковане значення, оскільки державою гарантується рівність всіх перед законом і судом.

Висновки. Надаючи правову характеристику органів захисту прав суб'єктів господа-

рювання, необхідно, зокрема, брати до уваги їх адміністративно-правовий статус, повноваження на напрямі супроводження і досудового розв'язання господарського спору, володіння достатнім рівнем правоздатності, а також наявність державної зацікавленості у відновленні порушеного, оспорюваного, невизнаного права чи законного інтересу учасника сфери господарювання.

Поширюючи це визначення на проблематику цього дослідження, отримаємо інше поняття, яке більш суб'єктно спрямоване на конкретне коло правовідносин, і таке, що чітко відмежовує це поняття від інших функціонально наближених до нього понять. Таким чином, правова характеристика суб'єктів захисту прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання в господарському суді – це комплекс повноважень, які делеговані державою статусному учаснику нормативно врегульованих процесів і містять істотні ознаки, котрі виділяють його з-поміж інших прирівняних до нього учасників судового розгляду чи зацікавлених осіб під час вирішення господарського спору.

Із наведеного визначення можемо виокремити елементи, які слугуватимуть підґрунтям для поняття «правова характеристика». На нашу думку, правова характеристика – це комплекс повноважень, які делеговані державою статусному учаснику нормативно врегульованих процесів і містять істотні ознаки, котрі виділяють його з-поміж інших прирівняних до нього регуляторів суспільних відносин.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верхов. Ради України*. 1996. № 30.
2. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-ХІІ / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення 10.08.2019).
3. Словник української мови. Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/pravo> (дата звернення 14.09.2019).
4. Шемшученко Ю.С. Що є право? *Антологія української юридичної думки*. В 10 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Київ : Вид. Дім «Юридична книга», 2005. С. 41.
5. Словник української мови. Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/kharakterystyka> (дата звернення 14.09.2019).
6. Кузнецова О.А. Нормы и принципы российского гражданского права. Москва : Статут, 2006. С. 14.
7. Предпринимательское право : учебник / Отв. ред. И.В. Ершова, Г.Д. Отнюкова. Москва, 2014. 641 с.
8. Організаційно-правові засади становлення і діяльності господарських судів України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2003. С. 26.
9. Возгрін С.Ю. Суб'єкти охорони та захисту конституційного ладу України. URL: <http://intkonf.org/vozgrin-syu-subekti-ohoroni-ta-zahistu-konstitutsiyного-ladu-ukrayini/> (дата звернення 15.08.2019).
10. Марцеляк О.В. Інститут омбудсмана: теорія і практика. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. С. 36.
11. Григорчук М.В. Органи захисту прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання. *Економіка та право*. 2016. № 3(45). С. 95.

